

less frequent than in the dialect speech. Such suffixes as *-ут(а)*, *-уш(а)*, *-л(-о)*, *-н(я)* are used much more frequently in the dialect language than in the literary one.

There was a surprising gap in the amount of derivatives formed by suffixal method and derivatives formed by morphemic and non-morphemic methods. For example, there were not words formed by the prefixal method. Only ten derivatives are formed by prefixal and suffixal methods (*бестарка*, *бестарник*, *бизрошка*, *застінок*, *підпáрок*, *підпáлок*, *підлокóтник*, *відзéмок*, *відмóстка*, *вистрелювати*). Only 8 derivatives are formed by the word formation method, word formation and suffixal methods, and word formation and non-affixal methods (*близоóкий*, *близькогáзний*, *верхопáвка*, *винодéлка*, *водовóзка*, *водовóзня*, *круподьóрка*, *винодéл*). Only one derivative is formed by the lexical-syntactic method (*запруду́х*), 14 derivative nouns are formed by morphological and syntactic methods (*вечі́рня*, *вибі́жнá*, *вісовá*, *запускнá*, *зоровá*, *їздóвий*, *кормовá*, *кормовій*, *перекиднá*, *підвознá*, *писана*, *роговá*, *синовá*, *стоя́ча*). And the following derivatives are formed by using the lexical-semantic method: *бóмба*, *бородá*, *востóк*, *голівка*, *грíва*, *кобíла*, *козéл*, *пóлька*, *сéрце*, *шашлíк*, *шiя*, *цур¹*, *цур²*. The largest group among the analyzed dialectal vocabulary are derivative nouns, derivative adjectives following them.

Verbs and nouns make the motivating base for forming derivatives, but adjectives and numerals are observed among the motivating words as well. The motivating base for forming most dialectal words is common words from both dialect and literary languages. New dialectal words are rarely formed from other dialectal words.

Key words: ways of word building, dialectal vocabulary, motivator, derivative, word-building affix.

Надійшла до редакції 6.05.2015 р.

УДК 811.161.2'373.23

К. О. Фартушняк,

ст. лаборант відділення довузівської підготовки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
Французький бульвар, 24 / 26, м. Одеса, 65082, Україна,
тел. : (048) 63-76-04,
fdp@onu.edu.ua

НАЗВИ ТВАРИН ЯК ЛЕКСИЧНА БАЗА ТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИЗВИЩ МЕШКАНЦІВ ТРОСТЯНЕЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті проаналізовано прізвища Тростянецького району Вінницької області, мотивувальною основою для яких послуговували назви тварин. Здійсне-

но лексико-семантичну класифікацію мотиваторів цих прізвищ, в результаті чого виокремлено 7 тематичних груп. В ході дослідження було встановлено фаунімічні назви, від яких були утворені прізвища зазначеного регіону, та визначено найбільш продуктивні з них.

Ключові слова: лексико-семантична група, антропонім, апелятив, тварини-символи, мотивувальна основа.

Українська антропонімічна система характеризується особливим багатством і розмаїттям у найменуванні людей. Антропоніми, або власні особові назви, становлять своєрідну, але дуже важливу частину словникового складу мови [1, с. 47].

Особливо важливе значення для дослідників мають прізвища, оскільки в них збереглися архаїчні, а часто й утрачені корені. Вони лінгвально відображають історію культури та ментальності народу, накопичують його матеріальний, культурний, історичний досвід. Як слушно зазначає Ю. М. Новикова, „прізвища як константи антропонімікону вирізняються значеннєвою місткістю, різнобарв'ям оригінальних семантичних моделей, словотвірною специфікою, ілюструючи вишуканість народної іменотворчості та її струнку систематику” [3, с. 67].

Відапелятивні прізвища становлять досить значну групу українських прізвищ, їх було утворено шляхом метафоричного перенесення реалій дійсності на особу. Саме в них відображені різні уподобання, а також ставлення людини до життя. Ці назви за походженням – індивідуальні прізвиська, що були дані особі в різні періоди її життя і за різних обставин [2, с. 245]. Основою для творення таких прізвищ була характерна особиста ознака, що виділяла людину з оточення. Більшість лексем, які мотивують сучасні прізвища, з'явилися в мові не для того, аби зразу стати прізвищем. На перших порах вони були особовими іменами, світськими або християнськими. Мотиви таких найменувань були різними, вони могли містити побажальну та охоронну семантику. У цьому плані як нехрещені власні імена вживалися різні назви звірів, що були об'єктом полювання, вони могли використовуватися як символи мисливського щастя [8, с.174].

Найбільш проблемними щодо мотивів номінації, як зазначає І. Д. Фаріон, є прізвища, що походять від давніх відапелятивних назв представників тваринного й рослинного світу. Переважна більшість прізвищ походить від назв тих істот, які часто виступають у фольклорі, у народній фразеології як персоніфіковані постійні символи певних

властивостей, ознак [7, с. 111]. Причина саме такого відображення фауни у прізвищах захована ще у давніх принципах номінації, у вірі в магічну силу імені, у вірі в те, що звірі і птахи передають свої властивості найменовуваній особі [9, с. 424].

Мета нашої статті – лексико-семантична інтерпретація сучасних українських прізвищ мешканців Тростянецького району Вінницької області, які походять від назв тварин.

Предметом аналізу стали прізвища мешканців Тростянецького району Вінницької області, який включає в себе одне селище міського типу і 36 сільських населених пунктів. **Джерелами** фактичного матеріалу послуговували реєстри народження та одруження, надані відділом державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби по Тростянецькому р-ну Тростянецького міськрайонного управління юстиції, та телефонний довідник Тростянецького р-ну.

Назви тварин – лексика, на основі якої активно виникали українські прізвиська, а вже від них утворювались прізвища, зберігаючи у своїй словотвірній основі зоосемічний компонент. В антропоніміці Тростянецького р-ну було проаналізовано 3 тисячі 125 прізвищ, серед яких зафіксовано 122 найменування, що прямо або опосередковано походять від фаунімічних назв і мотивовані окремою лексико-семантичною групою. У свою чергу її умовно можна поділити на такі тематичні групи:

- 1) прізвища, похідні від назв диких птахів;
- 2) прізвища, похідні від назв свійських птахів;
- 3) прізвища, похідні від назв диких тварин;
- 4) прізвища, похідні від назв свійських тварин;
- 5) прізвища, похідні від назв гризунів;
- 6) прізвища, похідні від назв комах;
- 7) прізвища, похідні від назв інших представників фауни.

Перша і найчисельніша тематична група – це прізвища, похідні **від назв диких птахів**. Їх прийнято називати орнітонімічними. Лексеми, що позначають назви диких птахів, виступають мотивувальною базою для 38 прізвищ, від яких твораються досліджувані прізвища. Зафіксовано 21 назву птахів, що входять до складу словотвірної структури офіційних найменувань: *баклан, ворона, голуб, горобець, деркач, дрізд, зозуля, кулик, лебідь, орел, орлан, перепелиця, пірникоза, пугач, стриж, сич, соловей, сокіл, чайка, шпак, шуляк*. Лексеми цієї групи послуговували для творення українських прізвищ як прямо,

так і опосередковано. Генетично з назвами птахів пов'язані такі прізвища: *баклан* → *Баклан*; *ворона* → *Ворона*, *Воронко*, *Воронін*, *Воронюк*, *Воронов*; *голуб* → *Голуб*, *Голубенко*; *горобець* → *Горобець*; *деркач* → *Деркач*; *дрізд* → *Дрізд*; *зозуля* → *Зозуля*; *кулик* → *Кулик*, *Куликов*; *лебідь* → *Лебідь*, *Лебедь*, *Лебедев*, *Лебедев*; *орлан* → *Орлан*; *орел* → *Орел*, *Орлюк*, *Орлов*; *перепелиця* → *Перепелиця*, *Перепилиця*; *пірникоза* → *Пірникоза*; *пугач* → *Пугач*; *стриж* → *Стриж*, *сич* → *Сич*; *соловей* → *Соловей*; *сокіл* → *Сокіл*, *Сокол*, *Соколюк*, *Соколов*; *шуляк* → *Шуляк*, *Шулякевич*, можливо, й *Шулятецький*; *чайка* → *Чайка*; *шпак* → *Шпак*.

Базою для творення прізвищ, похідних від назв свійських птахів, послуговувало три лексеми, з якими на діяхронічному рівні пов'язане творення чотирьох аналізованих прізвищ: *гусак* → *Гусак*; *когут* → *Когут*, *Коготовський*; *курка* → *Курка*.

Інша тематична група – прізвища, похідні від назв диких тварин. Ці прізвища прийнято називати анімалітонімічними. У традиційних уявленнях українців значне місце відводилося багатому і різноманітному світу тварин. Звірі присутні в народних обрядах та іграх, у системі прикмет і ворожінь тощо. Тут є всі підстави вбачати рудименти давнього культу тварин у поєднанні з пізнішим нашаруванням християнських світоглядних елементів [5, с.203]. У словотвірній структурі прізвищ виділяється 6 найменувань диких тварин, з якими на діяхронічному рівні пов'язане творення 23 офіційних антропонімів: *вовк* → *Вовк*, *Вовчук*, *Вовченко*; *ведмідь* → *Ведмідь*, *Медвідь*, *Медведев*, *Медведенко*; *заєць* → *Заєць*, *Зайко*, *Заяць*, *Зайченко*; *кабан* → *Кабан*, *Кабанчук*; *козел* → *Козел*, *Козлов*, *Козлан*, *Козловський*, *Козоріз*; *лис* → *Лис*, *Лисак*, *Лисенко*, *Лисаченко*, *Лисюк*. Визначення мотивації деяких із перелічених прізвищ є проблематичною. Антропоніми *Лисак*, *Лисенко*, *Лисаченко* та *Лисюк* генетично можуть сягати прикметника *лисий*, що має омонімічний корінь із зоосемізмом *лис*.

Антропооснови, мотивовані назвами свійських тварин, становлять ще одну тематичну групу. Свійські тварини – приручені, не дикі звірі, що живуть в домашніх умовах і служать людині [5, с. 84]. Назви свійських тварин, як і назви диких тварин, часто лежать в основі творення українських прізвищ. Це цілком закономірно, оскільки зі свійськими тваринами значною мірою пов'язане життя українських селян: господарство, побут, транспорт тощо. Зафіксовано

24 прізвища, творення яких генетично пов'язано з десятьма назвами свійських тварин: *баран* → *Баран, Баранов, Бараневич, Бараненко, Баранецький*; *бик* → *Бик*; *бугай* → *Бугай, Бугаєв, Бугайов, Бугайчук*; *віл* → *Чорновіл*; *кінь* → *Конякіна, Сивокінь, Рябокінь, Рябокось*; *кобила* → *Кобиллянський*; *котик* → *Котик, Котенко, Котець*; *корова* → *Корова, Коровій*; *лошак* → *Лошак*; *телиця* → *Телиця*; діал. *хрунь* → *Хрунь*.

Назви гризунів – одна з найменш продуктивних лексичних баз творення українських прізвищ. Ця група зоосемізмів об'єднує невелику кількість прізвищ, проте містить цікавий матеріал для аналізу. З найменуваннями гризунів (5 назв) пов'язано 9 прізвищ: *бобер* → *Бобер, Бобровський*; *бабак (байбак)* → *Бабак, Байбак*; *щур* → *Щур, Щуренко*; *хом'як* → *Хом'яченко, Хомяченко*; *ховрах* → *Ховрах*. Оними, пов'язані з назвами гризунів, первісно функціонували як дохристиянські імена і, закріпившись у пізніших родових прізвищах, залишили свій слід у структурі прізвищ. Прізвища, утворені **від назв комах**, були дуже поширені в давнину. Група цих прізвищ нейтральна за емотивним забарвленням, антропоніми мають прозору мотивацію. З лексемами на позначення назв комах пов'язано 11 прізвищ: *блоха* → *Блоха*; *жук* → *Жук, Жуков*; *гедзь* → *Гедзь*; *комар* → *Комар, Комаров, Комаренко*; *муха* → *Муха*; *мурашка* → *Мурашка, Мурашко*; *павук* → *Павук*.

Усього 7 лексем – назв **інших представників фауни** на діяхро-нічному рівні пов'язані з творенням 12 прізвищ: *рак* → *Рак, Ракевич, Раков, Раковський*; *оселедець* → *Селедець*; *судак* → *Судак*; *тюлень* → *Тюленів, Тюленев*; *черепаха* → *Черепаха*; *щука* → *Щука*. Отже, в основах прізвищ мешканців Тростянецького р-ну Вінницької області, похідних від назв тварин, найяскравіше відобразилися лексеми на позначення найменувань диких птахів, свійських та диких тварин – це 63 % від загальної кількості прізвищ, які походять від фаунімічних назв. Найменшу групу становлять прізвища, що постали від назв свійських птахів, комах, гризунів (21 % від даної ЛСГ). Загалом прізвищева система стала відображенням особливостей світогляду, вірувань, способу життя наших пращурів. Дослідження прізвищ, які мотивовані назвами тварин, передбачає розширення джерельної бази з метою створення цілісної семантичної та структурної картини цих антропонімів на території всього Тростянецького району Вінницької області.

Список використаної літератури

1. Єрьоміна О. В. Лінгвістичні засади вивчення прізвищ української мови / О. В. Єрьоміна // Український смисл. – № 2. – 2012. – С. 47–53.
2. Лісова Л. Прізвища Горохівщини, похідні від назв тварин / Л. Лісова // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 21. – С. 243–246.
3. Новикова Ю. М. Лексико-семантичні особливості прізвищ, похідних від флористичних назв (на матеріалі антропонімії Центральної і Східної Донеччини) / Ю. М. Новикова // Зап. з українського мовознавства : зб. наук. праць / відп. ред. О. І. Бондар. – Одеса : Астропринт, 2007. – Вип. 17. – С. 66 – 76.
4. Словник української мови : у 11 т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 4. – 840 с.
5. Словник української мови : у 11 т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 9. – 917 с.
6. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / за ред. А. Пономарьова. – К. : Либідь, 1993. – 256 с.
7. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початок XIX століття (з етимологічним словником) / І. Д. Фаріон. – Львів : Літопис, 2001. – 372 с.
8. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К. : Наук. думка, 1977. – 236 с.
9. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття / П. П. Чучка. – Ужгород : Папірус, 2008. – 671 с.
10. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник : понад 11500 прізвищ / П. П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 704 с.

К. О. Фартушняк

НАЗВАНИЯ ЖИВОТНЫХ КАК ЛЕКСИЧЕСКАЯ БАЗА СОЗДАНИЯ УКРАИНСКИХ ФАМИЛИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ ФАМИЛИЙ ЖИТЕЛЕЙ ТРОСТЯНЕЦКОГО РАЙОНА ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ)

В статье проанализированы фамилии Тростянецкого района Винницкой области, мотивирующей основой для которых послужили названия животных. Осуществлена лексико-семантическая классификация мотиваторов этих фамилий, в результате чего выделено 7 тематических групп. В ходе исследования был установлен состав фаунических названий, от которых были образованы фамилии указанного региона, и определены наиболее продуктивные из них.

Ключевые слова: лексико-семантическая группа, антропоним, апеллятив, животные-символы, мотивирующая основа.

K. O. Fartushnjak,

Senior Assistant of Pre-university Education Department,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel. : (048) 63-76-04,

fdp@onu.edu.ua

**NAMES OF ANIMALS AS LEXICAL BASIS
FOR THE CREATION OF UKRAINIAN LAST NAMES
(FROM THE LAST NAMES OF CITIZENS
OF TROSTIANETS DISTRICT IN VINNYTSIA REGION)**

Summary

In this article we analyzed last names of Trostianets district in Vinnytsia region. The subject of the analysis is the last names derived from names of animals.

In Trostianets district there are three thousand one hundred and twenty five last names, which include 122 last names of animal origin and create their own lexical-semantic group. The lexical and semantical classification of these last names was carried out, resulting in their division into 7 thematic groups.

Basing on the citizens' last names derived from the names of animals, most lexemes indicate names of wild birds, domestic and wild animals – 63% out of the total number of the last names derived from the names of the fauna. The smallest is the group of the last names that emerged from the names of domestic birds, insects, rodents (21 % in this LSG). In general, the lexical-semantic group of the last names reveals the richness of the Ukrainian language vocabulary at the time, when the system of last names was formed.

Key words: lexical and semantical group, anthroponym, appellative, symbols of animals, motivational basis.

Надійшла до редакції 14.12.2014 р.